қилиш, ғолибларни рағбатлантириш. Энг сара ишларни илмий тўплам шаклида чоп этиш;

– Номоддий маданий мерос билан шуғулланувчи мутахассисларнинг малакасини ошириш.

Юқоридаги фикрлардан келиб чиқиб қуйидагилар ўқувчиларда номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш тизимини такомиллаштиришнинг ижтимоий-педагогик зарурати саналади:

Биринчидан, НММ муҳофазаси касб-ҳунар коллежи (КҲК) таълимида тизимли тадқиқ этилмаганлиги;

Иккинчидан, КҲК ўқувчиларида НММни муҳофаза қилиш тизими назарий ва амалий жиҳатдан таҳлил этилмаганлиги;

Учинчидан, КҲК ўқувчиларининг НММни муҳофаза қилиш бўйича эмпирик ўрганишларнинг етарли даражада эмаслиги;

Тўртинчидан, КҲК ўқувчиларида НММни муҳофаза қилиш бўйича илмий-методик жиҳатдан асосланган ҳолда такомиллаштириш тизими амалиётга татбиқ этилмаганлиги;

Бешинчидан, КҲК ўқувчиларининг НММни муҳофаза қилиш бўйича тизимини такомиллаштириш юзасидан амалий-методик тавсия ва хулосаларнинг ишлаб чиқилмаганлиги.

Бу борада КҲК ўқувчиларида НММни муҳофаза қилиш тизимини такомиллаштиришнинг шакл ва методлари, педагогик шарт-шароитларини аниқлаш, методик тавсиялар ишлаб чиқиш ва уларни амалиётга жорий этиш бош мақсад бўлиб, қуйидаги вазифаларни амалга ошириш лозим:

– КҲК ўқувчиларида НММни муҳофаза қилиш тизими ва унинг таркибий қисмларининг назарий типологиясини аниқлаш;

– муҳофаза қилиш тизимининг концептуал муаммолари, имкониятлари ҳамда меъёрий ҳужжатларини ўрганиш асосида узлуксизлик ва узвийлик тенденциясини таҳлил қилиш;

− КҲК ўқувчиларида НММни муҳофаза қилиш тизимини такомиллаштиришнинг шакл ва методларини ишлаб чиқиш, педагогик шарт-шароитларни аниқлаш ҳамда малакавий амалиётларини ташкил этишнинг эмпирик референтларини ишлаб чиқиш;

– КҲК ўқувчиларида НММни муҳофаза қилиш тизимини такомиллаштиришнинг методикасини ишлаб чиқиш, педагогик тажриба-синовларни ташкил этиш ва ўтказиш, амалий-методик тавсиялар ишлаб чиқиш, уларни амалиётга жорий этиш.

Ўқувчиларда номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш тизимини такомиллаштиришнинг ижтимоий-педагогик заруратининг илмий аҳамияти муаллифлик концепцияси тадқиқот ғоясида; ўқувчиларда НММни муҳофаза қилиш тизимини такомиллаштиришнинг методологик-дидактик асослари, тамойиллари, қонуниятлари, психологик-педагогик имкониятлари асосида мезонлар ишлаб чиқилиб, педагогика назариясига қўшган улушида; НММ муҳофазасини таъминловчи ўқув материалларига эга бўлишида; НММни муҳофаза қилиши тизимини амалга оширишдаги метод ва воситалар тизимининг яратилганлигида; узлуксиз таълим-тарбия жараёнида НММ муҳофазаси мазмуни, шарт-шароитлари, воситалари ва уларни такомиллаштириш йўлларининг илмий асослаб берилганлигидан иборатдир.

Тадқиқотнинг амалий аҳамияти НММни муҳофаза қилиш тизимини такомиллаштириш юзасидан илгари сурилган илмий-назарий, методик фикрларнинг илмий-методик журналларда нашр этилиши, мақолалар тарзида амалиётга жорий этилиши; улардан педагогика фанларини ўқитиш жараёнида фойдаланилиши; натижалардан КҲК ўқитувчилари ўзларининг иш фаолиятида методик қўлланма сифатида фойдаланишлари ўқув-тарбия жараёнида илмий-педагогик самарасини оширишга хизмат қилиши кабилардан иборат.

Ўқувчиларда номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш тизимини такомиллаштиришнинг ижтимоий-педагогик зарурати юзасидан қайд этилган мақсад ва вазифалар самараси, ишнинг илмий ва амалий жиҳатдан ҳаётга татбиқ этилиши натижасида қуйидагиларга эришилади:

– КҲК ўқувчиларида НММни муҳофаза қилиш тизими назарий ва амалий жиҳатдан такомиллаштирилади;

– КҲК ўқувчиларида НММни муҳофаза қилиш тизими ишлаб чиқилади;

– КҲК ўқувчиларида НММни муҳофаза қилиш тизими ўқув жараёнига татбиқ этилади;

– КҲК ўқувчиларида НММни муҳофаза қилиш тизимини такомиллаштиришнинг методологик муаммолари аниқланади;

– КҲК ўқувчиларида НММни муҳофаза қилиш тизимини такомиллаштириш жараёнида инвариант ва вариатив дидактик функциялар таъминланади;

– НММ бўйича ўқув жараёни самарадорлиги аниқланади.

Ўқувчиларда номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш тизимини такомиллаштиришнинг ижтимоий-педагогик зарурати, бу масаланинг назарий, амалий, ижтимоий ва ҳуқуқий асосларни ўрганиш, бунда ўқитувчининг педагогик маҳоратга эга бўлиши, НММ муҳофаза қилишни дарс ва дарсдан ташқари машғулотларда ўзлаштириш, НММ муҳофазаси юзасидан мустақил ишларни бажариш, педагогик амалиётда НММ муҳофазасини амалга ошириш каби муаммоларнинг ҳам ўрганилиши ижобий натижалар беради.

Адабиётлар

1. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Тошкент: «Маънавият», 2008.
2. Номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш бўйича халқаро Конвенция. – Париж: 2003.

РЕЗЮМЕ

Мазкур мақолада ўқувчиларда номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш тизимини такомиллаштиришнинг ижтимоий-педагогик зарурати, тадқиқотнинг долзарблиги, мақсад ва вазифалари, мавзунинг ҳуқуқий асослари ҳақида маълумот берилган.

РЕЗЮМЕ

В статье речь идёт о социально-педагогическом аспекте совершенствования системы охраны нематериального культурного наследия среди учащихся, определены цели и задачи, актуальность поднятой в работе тематики и её правовых основ.

SUMMARY

In the article we are talking about the social and pedagogical aspect of improving the system of protection of intangible cultural heritage among students, defined goals and objectives, the relevance of the topics raised in the work and its legal bases.

МЕКТЕПКЕ ШЕКЕМГИ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДА ОЙЫННЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҚТАН ӘҲМИЙЕТИ

М.Маткаримова - *психолог*

Нөкис экономика кәсип-өнер колледжи

Таянч сўзлар: болалар ўйинлари, ўйинчоқларнинг аҳамияти, эртаклар, бола тарбияси, билиш жараёнларининг аҳамияти.

Ключевые слова: игры для детей, значение игрушек, сказки, воспитание ребёнка, значение в процессе знания.

Key words: games for children, meanings of toys, fairy tales, upbringing of a child, meaning in the process of knowledge.

Мектепке шекемги жастағы балалардың психологиялық жақтан ой-өрисиниң раўажланыўында, қоршаған орталықты билиўде, қарым-қатнасқа кирисиўинде ойын үлкен әҳмийетке ийе. Бала өзин қоршаған дүньяны ойынлар арқалы сәўлелендирип, сол арқалы өмир ҳаққындағы түсиниклерге ийе болады. Ойын сол дәрежеде универсал, сол дәрежеде көп қырлы ҳәм ол жүдә қүдиретли хызмет, бақша жасындағы балаларды ойыннан басқа жол менен кәмилликке жеткерип тәрбиялаўды көз алдымызға келтириў қыйын. Рус психологларынан Л.С.Выготский, Е.А.Аркин, Д.Б.Эльконинлер өз шығармаларында балалар ойын хызметиниң мазмун-мәнисин илимий көзқарастан түсиндирип берген [1:2].

Ойынның кең тарқалған түри-жәмийетлик ролли ойынлар болып, ол сюжет ҳәм мазмуннан ибарат. Әдетте сюжет дегенимизде ойын хызметинде балалар сәўлелендиретуғын ўақыя ҳәдийселер шеңбери түсиниледи. Ойын сюжети түрли дәўирге, ҳәр түрли кәсийетлерге, шаңарақ турмыс тәризине, географиялық ҳәм ислеп шығарыў шараятларына байланыслы жаратылады. Бала мүнәсебетке кирисетуғын ўақыя ҳәдийселер шеңбери қаншелли тар ҳәм шекленген болса, ойынның сюжети де соншелли дәрежеде әпиўайы ҳәм бир түрде екенлигин көриўимизге болады.

Ойынлардың сюжети ҳәр түрли болыўына қарамастан, оларды арнаўлы топарларға бириктириў имканияты бар. Мысалы, Е.А.Аркин ойынларды төмендегише бөлген:

1) Ислеп шығарыўға: санаат, аўыл хожалығы, қурылыс ҳәм кәсип-өнерге тийисли ойынлар;

2) Турмыс хызметин көрсетиў ҳәм социаллық сиясий жағдайлар: бақша, мектеп, күнделикли турмысқа тийисли ойынлар;

3) Жаўынгерлик руўхында: урыс-урыс ойынлар;

4) Драммаластырылған: кино, спектакль хәм т.б. [2:101].

Балалардың ойынларын ойыншықларсыз көз алдымызға келтире алмаймыз. Солай екен, оларға қандай ойыншықларды алып бергенимиз мақул? Ата-аналар ойыншық сатып алғанда нелерге итибар қаратыўы керек? Балаларымызға ойыншық алып атырғанда олардың жас өзгешелигине, қыз ямаса ул бала екенлигине қарап, ойыншықтың сыпатлы, экологиялық-гигиеналық жақтан таза болыўына, ойнаў ушын жарамлы, балаға зыян келмеўине, психикасының раўажланыўына унамлы тәсир етиўине исеним қабыл етиўи керек. Соның менен бирге баланың өз қәлеўин есапқа алыўымыз, оның тәрбиясына қандай тәсир етиўин де умытпаўымыз керек.

Ойыншықлар бизиң миллийлигимизге, менталитетимизге сәйкес болыўы мақсетке муўапық болады. Бир жастан үш жасқа шекемги балаларды ашық, ақ реңдеги, онша қатты болмаған резинка ойыншықлар, сыңғырлаўықлар, пластмассадан исленген кубиклер, кишкене топлар, шарлар менен ойнатқанымыз мақул болады. Оларды таза хаўада алып жүриўимиз, биргеликте ойнаўымыз, тәбият қушағында болыўымыз физиологиялық, психологиялық жақтан да жақсы нәтийже береди. Оларға қуяштың, айдың, күлип турған хайўанлардың сүўретлери түсирилген ойыншықларды алғанымыз мақул. Бул жастағы балалар қатты сеслерден қорқыўы, жумсақ ойыншықлар қолы менен услап, аўзына салыўы мүмкин, сонлықтан бундай ойыншықларды үш-бес жастағы балаларға ойнатыўды усыныс етиледи. Бала бул жасында «мен» образын аңлап «меники», «өзимдики» деген түсиниклерге ийе болады. Бул дәўирде балалар ойыншықларды бир-биринен жақсы парықлайтуғын, сюжетли, кейнинен ролли ойынларға кирип, олар арқалы өзиниң жәмийетке деген көзқарасларын қәлиплестирип барады. Балалар ойынның шәртлерине, мазмунына, ондағы өзиниң атқаратуғын ролине, оның талапларына қарап хәрекет етеди, ал бул хәрекетлерсиз ойын олар ушын қызықлы болмайды. Ойын процесинде бала үлкенлерден көргенлерин өз ис-хәрекетлери менен қайталайды. Бул ўақытта олар ата-анасының, бақша апаларының ролине кирип, дослары менен қуўыршақлар арқалы әмелге асырылады. Ал, ул балалар әкелерине еликлеп, әжағаларының ис –хәрекетлерин қайталаўы, оларға уқсап машина айдаўды, жай өриўди, усташылық етиўди қәлеп, оларға еликлейди.

Ойындағы бул өзгерислер баланың хәр тәреплеме раўажланыўына, хәрекетли-образлы ойлаўына, дыққатының турақласыўына, кейинирек болса еркли дыққатқа өте баслаўына, қабыл етиўине, ойлаўының раўажланыўына өзин мақсетке бағдарлаўға, шыдамлы болыўға үйретип барады [3:32].

Баланың жасы өсип барған сайын ойынның мүддети де узарып барады. Усы процессти изертлеген А.П.Усованың пикиринше үш-төрт жасар балалардың ойын хызмети 10-15 минут, төрт-бес жасар балалардың ойын хызмети 40-45 минут, буннан үлкен мектепке шекемги жастағы балалардың ойынлары бир неше саатқа созылыўы мүмкин. Буннан тысқары ойын қатнасыўшыларының саны баланың жасының өсиўине, жынысый өзгешеликлерине қарап кеңейип барады: 1) үш жасар балалар 2-3 топарға бирлесип 3-5 минут бирге ойнай алады; 2) 4-5 жаслы балалар топары 2-5 қатнасыўшыдан ибарат болып, олардың биргеликтеги ойыны 40-50 минут даўам етеди, ойын даўамында қатнасыўшылар саны кеңейип барады; 3) алты-жети жасар балаларда ролли ойынды топар яки команда болып бирге ойнаў тилеги пайда болады, нәтийжеде алдыннан роллер бөлистириледи, ойынның қағыйдалары хәм шәртлери түсиндириледи [2:103].

Төрт хәм бес жастағы балалар ролли хәм сюжетли ойынларды кеңирек пайдаланады. Бул жаста олар сүўрет салыўды, лего, мазайка хәм хәр түрли қурастырылатуғын, жыйналатуғын кубиклерден өзлери ушын қызықлы ойыншықлар соғып, қурастырады. Бул дәўирде олар пластилиннен, ылайдан хәр түрли адам хәм хайўанатларды, күнделикли турмыс буйымларын жасап, бир-бириниң хәрекетлерин тәкирарлап ойнайды. Мектепке шекемги жастағы балалардың психикалық жақтан раўажланыўында, олардың билиў уқыплылықларын раўажландырыўда балалар бақшасының жоқары топарларда өткерилетуғын дидактикалық ойынлар хәм арнаўлы шынығыўлар үлкен әхмийетке ийе.

Бес-жети жастағы дәўир бул мектепке таярлаў дәўири болып, олар тийкарынан реңли қағазлар, сүўрет дәптерлер, сүўретлерге бай ертек китаплар, хәр түрли жазыў тахталары реңли қәлемлерден пайдаланады. Деген менен, олар еле ойын баласы, олар еле леголарды ойнаўды, қуўыршақлар менен ойнаўды, дослары менен далада, көшеде ойнағанды қәлейди. Соның ушын балаларға көшеде ойналатуғын миллий ойынларымызды үйретиў, биргеликте қызықлы ойынлар ойнаўымыз бенен кеўлине жол таўып қуўанышына шерик боламыз. Бала қайсы жас дәўиринде болыўына қарамастан ертеклер еситиўди, мультфильмлерди тамаша қылыўды жақсы көреди, ишиндеги унамлы қахраманларға уқсаўды қәлейди. Келешекте солардай болыўды қыялынан өткереди оларға уқсап хәрекетлер етеди. Сонлықтан мультфильмлерди көргенде олар менен биргеликте көриў үлкенлердиң бақлаўы астында болыўы, биргеликте тамаша етип, болып атырған ўақыя хәдийселерди дурыс талқылап бериўимиз керек. Миллийлигимизге жат болмаған, бала тәрбиясына унамлы тәсир жасайтуғын мультфильмлер қойып бериўимиз биз күткен нәтийжени бериўи мүмкин.

Биз балалар дүньясын, олардың әлемин ойыншықларсыз көз алдымызға келтире алмаймыз. Ойыншықлар арқалы бизлер олардың нелерге қызығатуғынлығын қайсы затларды яки кимлерди көбирек жақсы көретуғынлығын хәм оларға унамсыз ис-хәректлерди де бақлаўға болады. Олар ойын даўамында өзлери қәлеген кәсип ийелерине айланыўы, өзлери жақсы көрген адамлардың образына кириўин көриўимизге болады. Ал, балалардың қандай ойыншықлар менен көбирек ойнаўына итибар қаратсақ нелерге уқыплы екенлигин аңлаўымызға болады. Сонлықтан да бала өмиринде ойын хәм ойыншықлардың орны жүдә әхмийетли, ойыншықлар алғанымызда хәр биримиз итибарлы болыўымыз, ертеклер айтқанымызда олардың тәрбиясына тәсир ететуғынымызды умытпаўымыз керек.

Әдебиятлар

1. Ғозиев Э. Психология.. (Ёш даврлари психологияси). -Ташкент: 1994.
2. Камилова Н.Г. Детская психология. -Ташкент: 2003.
3. Қлычева З., Хамидова А.Х. Жас айырмашылық психологиясы -Н.: 2003.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақола мактабгача ёшдаги болалар тарбиясида ўйин фаолияти ва ўйинчоқларнинг тутган ўрни, болаларнинг ёш даврларида ўйинчоқларни туғри танлаш хусусида ота-оналарга маслаҳатлар, бола тарбиясида эртакларнинг моҳияти кўрсатиб берилган.

РЕЗЮМЕ

В статье говорится о роли игрушек и игровой деятельности в воспитании детей дошкольного возраста, даются советы родителям о правильном выборе игрушек для детей в ранний период и важности сказок в воспитании ребёнка.

SUMMARY

The article is about the role of toys and game activities in the upbringing of preschool children, the author gives advices for parents about child's correct choosing of toys at early period, the essence and importance of fairy tales in the upbringing of the child.

ОНА ТИЛИ ДАРСЛАРИДА ЎҚУВЧИЛАР НУТҚИНИ ЎСТИРИШ МУАММОЛАРИ

А.Нажимова - *ассистент ўқитувчи*

Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институти

Таянч сўзлар: рецептив нутқий фаолият, репродуктив машқлар, рецептив машқлар, махсулдор (ижодий, амалий) машқлар.

Ключевые слова: рецептивная речевая деятельность, репродуктивные упражнения, рецептивные упражнения, результативные (творческие, практические) упражнения.

Key words: receptive speech activity, reproductive exercises, receptive exercises, productive (creative, practical) exercises.

Бошланғич синфлар она тили дарсларида ўқувчиларнинг оғзаки ва ёзма нутқини ўстириш ушбу ўқув фанини ўқитишдан кўзланадиган асосий мақсадлар сирасига киради. Ушбу мақсадни рўёбга чиқаришда она тилидан яратилган дарсликлар асосий андаза ҳисобланиб, ташкилий-методик йўриқ вазифасини бажаради. Зеро, ўқитувчи нутқ ўстириш ишларини ташкил этишда асосан дарслик материалларига суянади, унда акс эттирилган дастурий талабларни адо